



UDK: 342.4:364(575.1)

Sirojbek SULTANOV,
Toshkent davlat transport universiteti dotsenti, PhD
E-mail: sirojbek.sultanov@mail.ru

TDTTrU professori, f.f.d J.Ramatov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY DAVLAT MODELINING SHAKLLANISHI, ZAMONAVIY HOLATI VA ISTIQBOLLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi sharoitida ijtimoiy davlat modelining shakllanish bosqichlari, uning huquqiy-institutsional asoslari, zamonaviy transformatsiya jarayonlari hamda istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari ijtimoiy-falsafiy va siyosiy-institutsional yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy taraqqiyot modeli doirasida ijtimoiy adolat, inklyuzivlik, davlatning ijtimoiy funksiyalari va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir masalalari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy davlat, ijtimoiy siyosat, inklyuziv rivojlanish, ijtimoiy himoya, ijtimoiy adolat, Yangi O‘zbekiston.

FORMATION, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE SOCIAL STATE MODEL IN UZBEKISTAN

Annotation

This article analyzes the stages of formation of the social state model in the conditions of the Republic of Uzbekistan, its legal and institutional foundations, contemporary transformation processes, and future development directions based on socio-philosophical and political-institutional approaches. Within the framework of the national development model, the study reveals issues related to social justice, inclusiveness, the social functions of the state, and the interaction between the state and civil society institutions.

Key words: Social state, social policy, inclusive development, social protection, social justice, New Uzbekistan.

Аннотация

В данной статье анализируются этапы формирования модели социального государства в условиях Республики Узбекистан, её правовые и институциональные основы, современные процессы трансформации, а также перспективные направления развития на основе социально-философского и политико-институционального подходов. В рамках национальной модели развития раскрываются вопросы социальной справедливости, инклюзивности, социальных функций государства и взаимодействия государства с институтами гражданского общества.

Ключевые слова: Социальное государство, социальная политика, инклюзивное развитие, социальная защита, социальная справедливость, Новый Узбекистан.

Kirish. Zamonaviy davrda davlat taraqqiyoti mezonlari tubdan o‘zgarib, iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda inson farovonligi, ijtimoiy tenglik va hayot sifatini ta‘minlash darajasi ham asosiy mezonga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy davlat konsepsiyasi global siyosiy va ilmiy diskursning markaziy tushunchalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ijtimoiy davlat – bu nafaqat huquqiy va siyosiy tuzilma, balki jamiyatda adolat, hamjihatlik va inson qadrini himoya qiluvchi institutsional tizimdir.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar davlat boshqaruvi modelining ijtimoiy yo‘naltirilgan xarakterini kuchaytirdi. “Yangi O‘zbekiston – ijtimoiy davlat” tamoyili davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanishi natijasida aholini ijtimoiy himoya qilish, kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni ta‘minlash, sog‘liqni saqlash va ta‘lim tizimlarini modernizatsiya qilishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayon ijtimoiy davlat modelining milliy shakllanishini ilmiy-falsafiy va institutsional jihatdan o‘rganishni dolzarb etadi. Yangilangan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy xarakteri konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Bu holat ijtimoiy siyosatni davlat faoliyatining ikkilamchi emas, balki tizim hosil qiluvchi funksiyasi sifatida talqin etish zaruratini yuzaga keltiradi. Ijtimoiy davlat modelining shakllanishi esa faqat iqtisodiy mexanizmlar bilan emas, balki tarixiy tajriba, milliy qadriyatlar, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi hamda

fuqarolik jamiyati institutlari bilan o‘zaro aloqador holda kechadi.

Shu bois mazkur maqolaning maqsadi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat modelining shakllanish bosqichlari, uning zamonaviy institutsional holati hamda istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlarini kompleks yondashuv asosida tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot ijtimoiy adolat, inklyuzivlik va davlatning ijtimoiy funksiyalari evolyutsiyasini ochib berish orqali milliy taraqqiyot modelining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini yoritishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy davlat nazariyasi turli fanlar kesishmasida shakllangan bo‘lib, siyosiy falsafa, sotsiologiya, iqtisodiyot va huquqshunoslik yo‘nalishlarida keng tadqiq etilgan. Ushbu ilmiy an‘analar ijtimoiy davlatni nafaqat qayta taqsimlovchi mexanizm, balki adolat va inson qadrini ta‘minlovchi institutsional tizim sifatida talqin qiladi.

Klassik falsafiy manbalar. Ijtimoiy davlat g‘oyasining ildizlari qadimgi tafakkurga borib taqaladi. Qadimgi yunon faylasufi Aristotel davlatning vazifasini fuqarolarning farovon hayotini ta‘minlash bilan bog‘lagan bo‘lsa, Platon adolatni jamiyat tuzilishining asosiy mezon sifatida talqin qilgan. Sharq tafakkurida esa Konfutsiy davlatni “katta oila” deb qarab, hukmdorning ijtimoiy mas‘uliyatini asoslagan. Ushbu qarashlar keyingi davr ijtimoiy davlat nazariyalariga ma‘naviy-falsafiy poydevor bo‘lib xizmat qilgan. Zamonaviy G‘arb ilmiy maktablari. XX asrda ijtimoiy davlat nazariyasi tizimli ilmiy shakl oldi. Gøsta Esping-Andersen farovonlik

rejimlari tipologiyasini ishlab chiqib, liberal, konservativ va sotsial-demokratik modellarni ajratdi. John Rawls ijtimoiy adolatni teng imkoniyatlar va ijtimoiy tenglik orqali asoslab berdi. Jürgen Habermas esa ijtimoiy davlatni fuqarolik muloqoti va legitimlik masalalari bilan bog'ladi.

Iqtisodiy jihatdan Thomas Piketty tengsizlikning kuchayishini kapital jamlanishi bilan izohlab, qayta taqsimot siyosatining zarurligini ilmiy asoslab berdi. Zamonaviy tadqiqotlarda "Welfare State 3.0", "green social state" kabi tushunchalar paydo bo'lib, ijtimoiy davlat ekologik va raqamli transformatsiya bilan bog'liq holda tahlil qilinmoqda. Sharq ijtimoiy-falsafiy an'analari. Sharq tafakkurida ijtimoiy adolat va hamjihatlik davlatning axloqiy asosi sifatida talqin qilinadi. O'rta asr mutafakkiri Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" konsepsiyasida davlatni ma'naviy kamolot va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlovchi tuzilma sifatida izohlagan. Ushbu yondashuvda ijtimoiy himoya nafaqat huquqiy, balki axloqiy majburiyat sifatida qaraladi. Milliy tadqiqotlar. O'zbekiston ilmiy makonida ijtimoiy davlat masalalari mustaqillikdan so'ng faol o'rganila boshlandi. Milliy tadqiqotlarda ijtimoiy siyosatning konstitutsiyaviy asoslari, ijtimoiy himoya tizimining transformatsiyasi, inklyuziv rivojlanish va kambag'allikni qisqartirish masalalari tahlil qilinmoqda. So'nggi yillardagi islohotlar fonida ijtimoiy davlat modeli G'arb va Sharq tajribasi sintezi sifatida talqin qilinmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy davlat nazariyasi evolyutsion xarakterga ega bo'lib, klassik adolat g'oyalariidan tortib, zamonaviy inklyuziv va ekologik siyosatgacha bo'lgan keng nazariy doirani qamrab oladi. Biroq O'zbekiston sharoitida ijtimoiy davlat modelining milliy xususiyatlari, tarixiy-madaniy omillar va zamonaviy institutsional o'zgarishlar o'zaro bog'liqlikda yetarlicha kompleks tadqiq etilmaganligi ushbu maqolaning ilmiy zaruratini asoslaydi

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ijtimoiy davlat modelining shakllanishi, zamonaviy holati va istiqbollarini kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda ijtimoiy-falsafiy, siyosiy-institutsional hamda qiyosiy tahlil yondashuvlari uyg'un holda qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi ijtimoiy davlatni faqat normativ-huquqiy tizim emas, balki tarixiy, madaniy va institutsional omillar ta'sirida shakllanuvchi dinamik tizim sifatida talqin etishga asoslanadi. Falsafiy-metodologik asos. Tadqiqotning nazariy poydevorini ijtimoiy adolat, hamjihatlik va inson qadr-qimmatini markazga qo'yuvchi ijtimoiy-falsafiy yondashuv tashkil etadi. Dialektik tamoyil asosida ijtimoiy davlatning rivojlanishi tarixiy jarayon sifatida, qarama-qarshiliklar va transformatsiyalar birligida tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil usuli. G'arb farovonlik davlatlari tajribasi bilan Sharq ijtimoiy hamjihatlik an'analari o'zaro qiyoslanib, O'zbekiston Respublikasi modelining o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Bu usul milliy modelning sivilizatsion va institutsional xususiyatlarini ochib berishga xizmat qildi.

Tarixiylik tamoyili. Ijtimoiy davlat g'oyasining shakllanishi bosqichma-bosqich tarixiy rivojlanish jarayoni sifatida ko'rib chiqildi. Mustaqillikdan keyingi davrda ijtimoiy siyosat transformatsiyasi izchil ravishda tahlil qilindi. Institutsional yondashuv. Davlat boshqaruvi organlari, ijtimoiy himoya tizimi, mahalla va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi o'zaro aloqalar tahlil qilindi. Bu usul ijtimoiy davlatning amaliy mexanizmlarini aniqlashga imkon berdi.

Normativ-huquqiy tahlil. Amaldagi qonunchilik hujjatlari, davlat dasturlari va konstitutsiyaviy meyorlar mazmuniy jihatdan o'rganildi. Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ijtimoiy davlat tamoyillarining mustahkamlanishi metodologik asos sifatida qabul qilindi.

Tizimli va funksional yondashuv. Ijtimoiy siyosat davlat tizimining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqilib, uning

iqtisodiy, huquqiy va ijtimoiy funksiyalari o'zaro bog'liqlikda o'rganildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida to'plangan nazariy va amaliy materiallar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy davlat modeli izchil ravishda institutsional shaklga ega bo'lib bormoqda. Davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari ijtimoiy himoya, bandlik, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarini qamrab olib, ularni yagona strategik tizimga birlashtirmoqda. Ijtimoiy siyosatning mazmuni endilikda alohida dasturlar yig'indisi emas, balki davlat boshqaruvi modelining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy xarakteri konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi ijtimoiy siyosatni huquqiy jihatdan kafolatlangan majburiyatga aylantirdi. Bu o'zgarish ijtimoiy himoya, sog'liqni saqlash, ta'lim va bandlik masalalarini davlat faoliyatining asosiy funksiyalaridan biri sifatida belgiladi. Natijada ijtimoiy siyosat epizodik choralar tizimidan kompleks boshqaruv mexanizmgacha o'tmoqda.

Tahlillar ijtimoiy himoya tizimida sezilarli transformatsiyani ko'rsatmoqda. Avvalgi ommaviy imtiyozlar tizimi bosqichma-bosqich manzilli yordam mexanizmlariga almashmoqda. Yagona ijtimoiy reyestr asosida yordam ko'rsatish, nafaqa va subsidiyalarni ehtiyojmand qatlamlarga yo'naltirish ijtimoiy siyosatning samaradorligini oshirmoqda. Bu jarayon ijtimoiy davlat modelining zamonaviy institutsional belgilaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bandlik siyosati ham sifat jihatidan yangilanmoqda. Davlat passiv qo'llab-quvvatlashdan faol bandlikni rag'batlantirishga o'tmoqda. Kasb-hunar o'qitish, tadbirkorlikni rivojlantirish va o'zini o'zi band qilish dasturlari kengayishi ijtimoiy siyosatni kompensator mexanizm emas, balki imkoniyatlar yaratish vositasiga aylantirmoqda. Bu esa inson kapitaliga investitsiya modelining kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

Milliy modelning o'ziga xos natijasi sifatida mahalla institutining ijtimoiy siyosatdagi o'rni alohida ahamiyat kasb etmoqda. Jamoaviy hamjihatlik va o'zaro yordam an'analari ijtimoiy davlatning Sharqona komponenti sifatida davlat mexanizmlari bilan uyg'unlashmoqda. Bu ijtimoiy siyosatni faqat markazlashgan boshqaruv emas, balki jamoa darajasidagi ishtirok asosida amalga oshirish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, tahlil muammoli jihatlarni ham ochib berdi. Ijtimoiy yordamning to'liq manzilliligi hali to'la ta'minlanmagan, hududlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlar saqlanib qolmoqda, norasmiy bandlik darajasi yuqorilgicha qolmoqda. Demografik o'sish sur'atlari esa ijtimoiy xarajatlar hajmini oshirish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ijtimoiy davlat modeli normativ jihatdan mustahkamlangan bosqichga o'tgan. Ijtimoiy siyosat kompensator yondashuvdan rivojlantiruvchi modelga o'tmoqda. Milliy model G'arbning huquqiy-institutsional tamoyillari bilan Sharqning hamjihatlik an'analari sintezi asosida shakllanmoqda. Raqamlashtirish jarayonlari esa ijtimoiy davlatning samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Shu tariqa ijtimoiy davlat O'zbekistonda nazariy tushuncha emas, balki real boshqaruv tizimi sifatida qaror topayotganini ko'rish mumkin.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy davlat modeli tarixiy tajriba, milliy qadriyatlar va zamonaviy institutsional islohotlar uyg'unligi asosida shakllanmoqda. Ijtimoiy davlat g'oyasi mamlakatda faqat nazariy konsepsiya sifatida emas, balki amaliy siyosiy va boshqaruv mexanizmi sifatida qaror topib bormoqda.

Birinchidan, ijtimoiy siyosatning konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi davlatning ijtimoiy funksiyalarini huquqiy kafolatlangan majburiyatga aylantirdi. Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ijtimoiy davlat tamoyillarini normativ asosga qo'yib, inson qadr-qimmatini ta'minlashni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgiladi.

Ikkinchidan, ijtimoiy himoya tizimining transformatsiyasi – ommaviy imtiyozlardan manzilli yordamga o'tish – ijtimoiy siyosat samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu jarayon ijtimoiy adolat tamoyilini amaliy mexanizmga aylantirishning muhim bosqichi bo'ldi.

Uchinchidan, bandlik siyosatining faol modelga o'tishi, inson kapitaliga investitsiyalarning ko'payishi ijtimoiy davlatni rivojlantiruvchi model sifatida shakllantirmoqda. Ijtimoiy siyosat endilikda faqat qo'llab-quvvatlash emas, balki fuqarolarga imkoniyatlar yaratish vositasiga aylanmoqda.

To'rtinchidan, milliy modelning o'ziga xosligi mahalla va jamoaviy hamjihatlik institutlarining ijtimoiy

siyosatga integratsiyalashuvida namoyon bo'lmoqda. Bu holat ijtimoiy davlatning Sharqona ijtimoiy hamjihatlik an'analari bilan boyitilganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, hududiy tafovutlar, norasmiy bandlik, demografik bosim kabi muammolar ijtimoiy davlat modelining barqarorligini ta'minlashda dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Kelgusida raqamlashtirish, inson kapitaliga yo'naltirilgan siyosat va fuqarolik jamiyati bilan sheriklik ijtimoiy davlat samaradorligini oshiruvchi asosiy yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, O'zbekistonda ijtimoiy davlat modeli G'arbning huquqiy-institutsional tajribasi bilan Sharqning ijtimoiy hamjihatlik an'analari sintezi asosida shakllanib, milliy taraqqiyotning muhim omiliga aylanmoqda. Uning istiqboldagi muvaffaqiyati iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda ijtimoiy adolat, inson qadr-qimmatini va jamiyat ishonchini ta'minlash darajasi bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR

1. Aristotel. Siyosat. — Davlat va jamiyat tuzilishi hamda adolat tamoyillari haqidagi klassik asar.
2. Platon. Davlat. — Ijtimoiy adolat va ideal jamiyat modeli to'g'risidagi falsafiy qarashlar.
3. Konfutsiy. Lun Yu (Suhbatlar va mulohazalar). — Davlat va jamiyat boshqaruvida axloqiy mas'uliyat konsepsiyasi.
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Ijtimoiy uyg'unlik va adolatga asoslangan jamiyat modeli.
5. John Rawls. A Theory of Justice. — Zamonaviy ijtimoiy adolat nazariyasining metodologik asoslari.
6. Gøsta Esping-Andersen. The Three Worlds of Welfare Capitalism. — Farovonlik davlatlari tipologiyasi.
7. Jürgen Habermas. The Theory of Communicative Action. — Ijtimoiy davlat legitimligi va fuqarolik muloqoti nazariyasi.
8. Thomas Piketty. Capital in the Twenty-First Century. — Ijtimoiy tengsizlik va qayta taqsimot siyosati masalalari.
9. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Davlatning ijtimoiy xarakterini belgilovchi asosiy normativ-huquqiy hujjat.